

Лекція № 6

«Компонентно-структурний склад сенсорного розвитку дітей раннього віку»

У світовій системі розвитку особистості пріоритетного напрямку набувають провідні тенденції освітнього процесу: соціалізація дитини, сенсорний розвиток, ранній вік дитини. З раннього періоду дитина знайомиться з довкіллям і сприймає різні предмети, активно вивчає оточення. У цей період формуються основні навички самообслуговування, а також, відбувається розвиток гри – як виду діяльності. У грі з'являється сюжет, дитина поступово навчається розвивати його, орієнтуючись не тільки на вже знайомі життєві ситуації, а й на новостворювані і модельовані самою дитиною.

- Перехід до самостійних дій здебільшого передбачає розвиток первинних цінностей: доброти, уваги, прагнення до пізнання, до творчої самореалізації, набування досвіду, збагачення його ціннісного потенціалу. Цей віковий етап закінчується з початком наступного періоду – «кризи 3-х років», який, перш за все, обумовлений перебудовою свідомості дитини і формуванням позиції дитини, так званої «Я – сам». У контексті актуалізації феномена розвитку дитини раннього віку «Я – сам» активізується самосприйняття, самооцінка, мислення. Феномен сенсорного розвитку визначають, як: процес засвоєння соціального досвіду.

- Сенсорний розвиток – це розвиток дитини, її сприйняття і формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їх форму, колір, величину, положення в просторі, а також запаху, смаку і т. д. Значення сенсорного розвитку в ранньому та дошкільному дитинстві важко переоцінити. Саме цей вік найбільш сприятливий для вдосконалення діяльності органів чуття, нагромадження уявлень про навколишній світ.

- Г. Костюк зробив висновок про те, що поняття числа виникає у дитини через пізнання нею кількісних відношень. Дитина абстрагує число й воно, абстрагування, передбачає вироблення в умовах мовленнєвого спілкування з дорослим нових засобів, дій (спочатку практичних, потім розумових) з об'єктами. Поняття числа як засобу походження – продукт аналізу й синтезу, абстрагування й узагальнення дій дитини з об'єктами, а за своїм змістом – знання їх кількісних відношень.

- Отже, дитина виконує індивідуальну дію відповідно до заданого дорослим зразка, інакше кажучи, вона не зможе досягти правильного результату в силу своїх вікових можливостей. Тому провідною для неї стає предметна діяльність, а ситуативно-ділове спілкування – засобом її здійснення.

- У концепції НУШ та в проєкті Закону закладено ключові компетентності й наскрізні вміння, якими має володіти учень після закінчення школи. Серед ключових компетентностей – вільне володіння державною мовою, математична, загальнокультурна та екологічна компетентності, підприємливість та інноваційність, економічна компетентність тощо. А також наскрізні вміння – критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми. Створення можливостей для сенсорного розвитку компетентнісного навчання включає забезпечення повноцінного фізичного, психічного, сенсорно- емоційного, розумового, мовленнєвого, художньо-естетичного; входження в соціум, адаптацію до предметного і соціального середовища дітей раннього віку та розвинути їхні внутрішні потенційні можливості.

Важливим для дитини раннього віку є мотивування, тобто виклик уваги. К. Платонов наголошує на тому, що мотиви діяльності можуть виступати в ролі процесів, станів та якостей особистості. Він виділив три групи мотивів: перша група характеризується як нестійкі, ситуаційні мотиви; друга – стійкі мотиви; третя група висвітлює мотиви діяльності, які одночасно виступають в ролі якостей особистості. Мотиви-якості, або смислові утворення, як регулятори поведінки та діяльності дитини, розглядаються концепцією виховання особистісних цінностей дитини, розроблених І. Бехом. В основі формування і розвитку смислових утворень лежить принцип діяльнісного опосередкування, відповідно до якого смислові утворення породжуються діяльністю, й з іншого боку, визначають зміни в ній. І. Бех підкреслює, що головна функція смислових утворень полягає «в регуляції діяльності – саме на основі задається та чи інша смислова спрямованість діяльності... людини, складається можливість свідомо і гнучко змінювати цю спрямованість».

- Сучасна вітчизняна педагогіка дотримується положення про діалектичну взаємодію навчання і розвитку особистості: поза навчанням не може бути повноцінного розвитку особистості. Навчання стимулює розвиток, разом з тим, ґрунтується на ньому, але не надбудовується суто механічно. Таким чином, аналіз дослідницьких джерел показав необхідність оформлення компонентно-структурної моделі сенсорного розвитку дитини раннього віку, що передбачає розробку і обґрунтування багатокомпонентної структури з урахуванням основних характеристик даної властивості особистості.

- У структурі розвитку дитини раннього віку чітко простежуються такі його головні аспекти:
 - емоційно-мотиваційний: виявлення цікавості до всього, що попадає на очі дитини раннього віку; до оточення;
 - процесуальний: бажання до спілкування і ознайомлення з предметами через дотик; оволодіти предметами, організація власних дій, виконання їх у певній послідовності сенсорних, розумових, практичних дій;
 - змістовий: вибір необхідних матеріалів для отримання знань про них у певному віковому періоді та способів їх вирішення;
 - рефлексивний: чуттєвість, відображення, усвідомлення предметних дій, прагнення до їх розширення, вдосконалення.

Емоційно-мотиваційний компонент. Вивчаючи сенсорний розвиток дітей раннього віку, констатуємо, що діти від одного до трьох років мають найбільш інтенсивний, плідний період накопичення дитиною соціального досвіду, фізичного розвитку, психічних властивостей і процесів. Емоційний розвиток дитини проявляється у її здібності правильно, чуттєво відгукуватись на вплив явищ оточення та керувати спонтанними емоційними побудженнями й реакціями. Під емоційним інтелектом (EQ) маємо на увазі сукупність здібностей, що дають змогу особистості усвідомлювати й розуміти як власні емоції, так і емоції оточуючих.

Люди з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту здатні керувати своєю емоційною сферою, їхня поведінка більш гнучка, тому вони з більшою легкістю досягають поставлених цілей шляхом взаємодії з іншими людьми. В Україні з'явилися дослідження з проблеми концептуалізації цього феномена, його функцій (Е. Носенко), вивчення EQ (емоційного інтелекту) як детермінант внутрішньої свободи особистості (Г. Березюк) та показника цілісного її розвитку (О. Філатова).

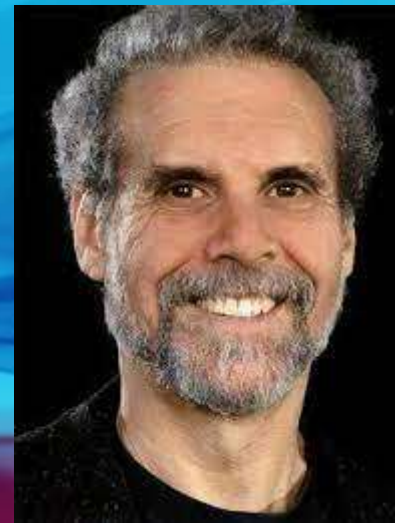

- Серед західних учених, які розробляли концепції емоційного інтелекту, були Д. Гоулмен, П. Саловей, Дж. Майер, Д. Карузо, Г. Гарднер, Р. Бар-Он, С. Хейн, Р. Купер, А. Саваф.
- Дослідники виявили ще одну закономірність: чим вищий рівень освіти батьків і матеріальне становище сім'ї, тим вищими є показники емоційного інтелекту у підлітків. Проте в цій ситуації складно зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки. Можливо, батьки стали заможними завдяки своїй вродженій емоційності і ці гени передали своїй дитині. Не виключено інший варіант: забезпечена і освічена родина більше приділяє уваги дитині, більш гуманно її виховує, що й спричиняє високий EQ.

- У житті нам постійно доводиться взаємодіяти з людьми, і часто головну роль у комунікації відіграє розуміння емоцій. Емоційний інтелект – це здатність людини до усвідомлення, прийняття та управління емоційними станами і почуттями, власними та інших людей, що формуються протягом життя людини у спілкуванні та професійній діяльності. Саме емоційний інтелект пояснює, чому іноді випускники вищих навчальних закладів, з середнім рівнем знань, будують кар'єру, а відмінники часто не досягають професійних злетів, тому існування в людини IQ не є повною гарантією успіху.

- Деніель Гоулман доводив, що успіх у бізнесі гарантував не когнітивний, а емоційний інтелект. Людей з розвиненим емоційним інтелектом він описував так: вони добре розуміють власні емоції (самосвідомість). Вони добре керують власними емоціями (самоконтроль). Вони з емпатією ставляться до емоцій інших людей (соціальне розуміння). Вони добре справляються з емоціями інших людей (управління взаємовідносинами).
- Таким чином, емоційний інтелект – це поняття, яке вражає нас своєю одночасною простотою та глибиною. Його дієвість та вплив можна зрозуміти, поглянувши на такі сфери життя: школа чи робота; фізичне здоров'я; неконтрольовані емоції; взаємовідносини.

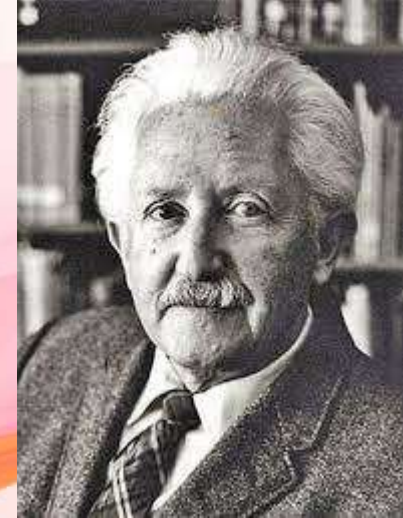

У EQ простежується декілька рівнів. Перший – усвідомлення своїх емоцій, уміння визначити, яку емоцію відчуваєш на цей час, з'ясувати, які базові емоції покладено в основу складної емоції. Другий рівень – уміння керувати власними емоціями, визначати джерело і причину їх виникнення, ступінь корисності, змінювати інтенсивність емоцій, заміщати їх іншими. Третій – усвідомлення емоцій інших людей, визначення емоційних станів за вербальними і невербальними ознаками. Четвертий – управління емоціями інших людей, цілеспрямована дія на їх емоції.

Звідси випливає, що емоційний інтелект – це самосвідомість, самоконтроль, соціальна чуйність та управління стосунками. Умілий оратор – лідер-тактик, здатний викликати у слухачів необхідні відчуття і емоції на нетривалий час. А лідер з високим рівнем емоційного інтелекту – не тільки тактик, але й стратег, у змозі керувати своїм емоційним станом та станом співробітників протягом тривалого часу.

Емоційний інтелект – є поєднання інтелекту та емоцій за яких особистість здатна розбиратися в своїх і чужих почуттях, рахуватися з оточуючими і будувати з ними відносини на основі довіри і співпереживання. Це дозволяє людям легше взаємодіяти один з одним в колективі, реалізуючи свої здібності і не заважаючи творчому прояву інших. У ранньому віці починає формуватися «базисна довіра до світу» (Е. Еріксон): уявлення дитини про надійність дорослих, емоційна близькість із ними. За правильного виховання вона переростає у відкритість до соціальних впливів, готовність сприймати інших людей, інтерес до спілкування.

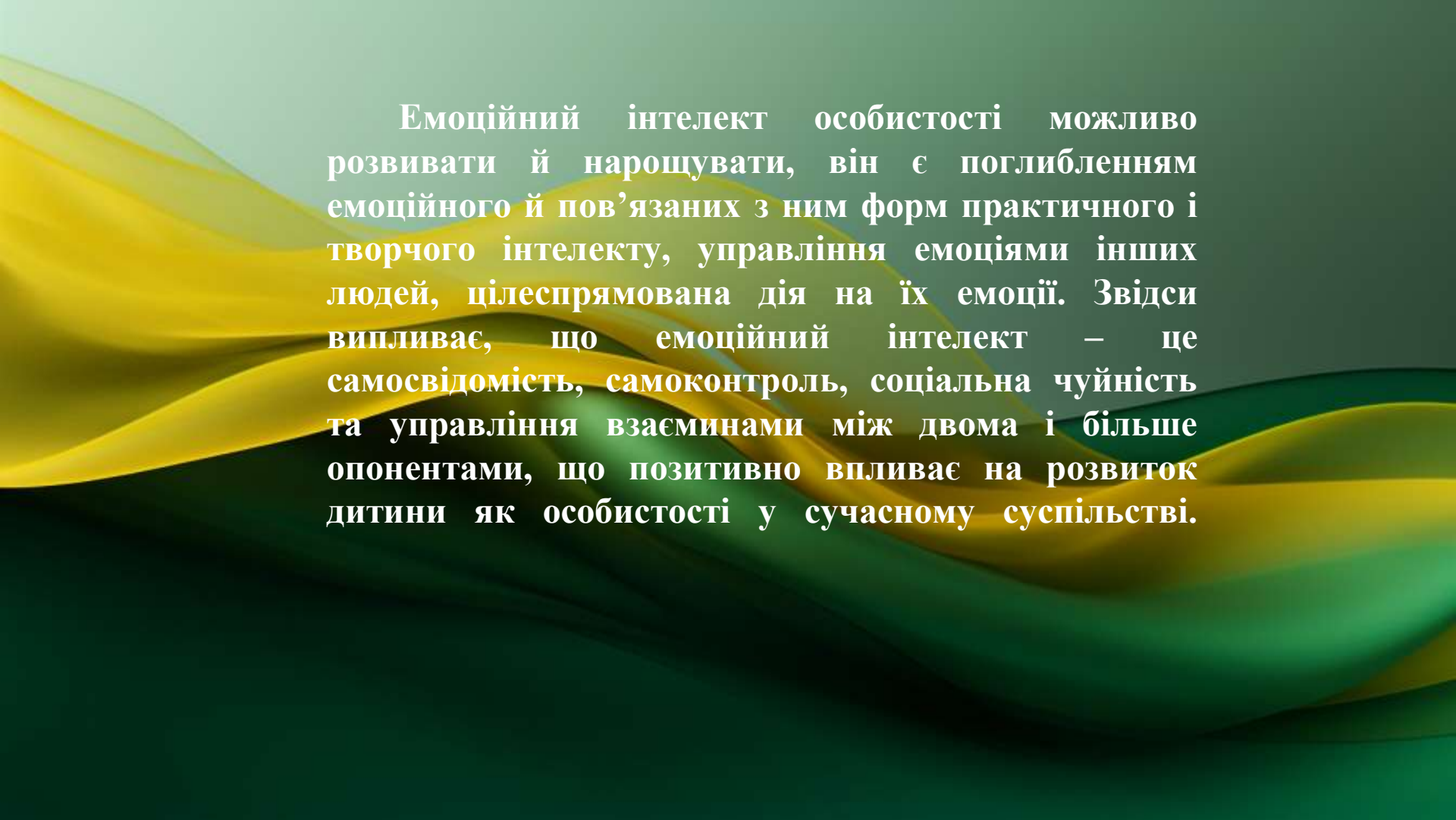
У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні ці якості означені як основа соціальної компетентності дитини, що охоплює: вміння орієнтуватися у світі людей (рідні, близькі, знайомі, незнайомі, різної статі, віку, роду занять та ін.); здатність розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; вміння поважати інших людей, допомагати, турбуватися про них; спроможність обирати відповідні ситуації спілкування і спільної діяльності. Соціально компетентна дитина здатна відчувати своє місце у системі стосунків людей, адекватно поводити себе.

Моральне виховання передбачає становлення у дитини системи домінуючих мотивів, що відповідають моральним нормам і визначають її стосунки з оточуючими людьми. Важливим аспектом розвитку мотивів поведінки у дошкільному віці є підвищення рівня їх усвідомленості: дитина починає розуміти, чим зумовлені її вчинки, як пов'язані вони з наслідками поведінки. Це стає можливим завдяки розвитку в дошкільника самосвідомості – розуміння того, ким він є, якими якостями наділений, як ставляться до нього інші і чим зумовлене це ставлення. Самосвідомість виявляє себе через самооцінку – вміння оцінювати свої досягнення і невдачі, якості і можливості. Розвиток самосвідомості не означає, що дитина вже не потребує виховних впливів дорослого. За твердженням французького психолога Анрі Валлона (1879–1962), для розвитку особистості дитини віком від 3 до 6 років украй необхідна прихильність людей. Без неї дитина може стати жертвою страхів і тривожних переживань.

Отже, емоційний інтелект є головною складовою у досягненні максимального відчуття щастя та успішної самореалізації. EQ – необхідний чинник активізації розумової вправності, оскільки визнання своїх почуттів і керування ними в конструктивний спосіб збільшує інтелектуальні сили особистості. Підвищити рівень емоційного інтелекту цілком можливо, проте не за допомогою традиційних програм навчання, спрямованих на ту частину мозку, яка керує нашими раціональними ідеями, а тривала практика, зворотний зв'язок з колегами та особистий ентузіазм у прагненні змінити себе є істотним кроком на шляху до підвищення EQ і, як наслідок, – успішної самореалізації. Емоційний інтелект сприяє пошуку рівноваги між розумом і почуттями особистості, не дозволяє діяти під впливом емоцій і запобігає маніпулюванню з боку інших осіб.

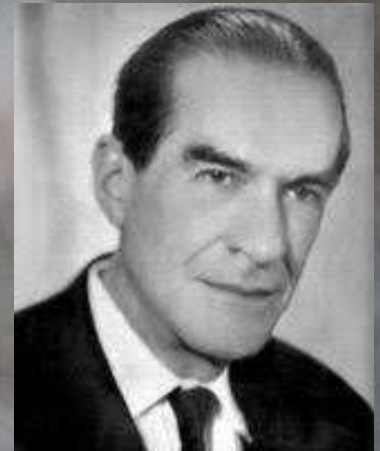

Емоційний інтелект особистості можливо розвивати й нарощувати, він є поглибленням емоційного й пов'язаних з ним форм практичного і творчого інтелекту, управління емоціями інших людей, цілеспрямована дія на їх емоції. Звідси випливає, що емоційний інтелект – це самосвідомість, самоконтроль, соціальна чуйність та управління взаєминами між двома і більше опонентами, що позитивно впливає на розвиток дитини як особистості у сучасному суспільстві.

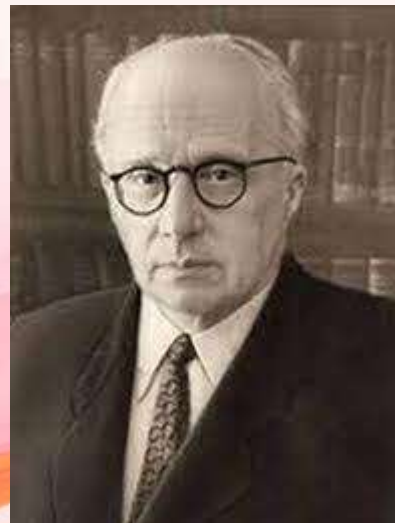
Для раннього віку дітей характерне мотивування їх до розвитку. Мотивація має властивість побуджувати особистість, створюються умови до активності дитини. Мотивація має властивість спрямовувати дитину до певних видів активності, певних дій і виробляє у дитини мету досягнення. З перших місяців життя у дитини формується потреба у спілкуванні з дорослими. Спочатку ініціатором спілкування є дорослий, згодом ініціатива переходить до дитини (першою ознакою є комплекс «пожвавлення»). Впродовж раннього дитинства розвиток спілкування дитини з дорослим долає два етапи: емоційно-особистісне, ситуативне спілкування (від народження до 12 міс.); практичне, дієве спілкування (від 12 міс. до 3-х років).

На цьому етапі дорослий виступає партнером у предметно-маніпулятивній діяльності, взірцем для наслідування, особою, яка оцінює знання і вміння дитини. Якщо дорослий і надалі ініціюватиме емоційні форми спілкування, а дитина вже прагнучиме діяльності з предметами, може виникнути конфліктна поведінка. З позиції О. Леонтьєва, предмет діяльності є її дійсний мотив, він завжди відповідає тій чи іншій потребі. Діяльності без мотиву не існує; «немотивована» діяльність, за О. Леонтьєвим, це діяльність із скритим мотивом.

У психології мотив визначають як: побудження до діяльності, що пов'язана із задоволенням потреб суб'єкта та викликають його активність і спрямованість (мотивація); усвідомлена причина, яка лежить в основі добирання дій та поведінки. Науковці зазначають, що джерелом розвитку мотивів є необмежений процес створення матеріальних і духовних цінностей, інтересів, які збуджують активність особистості та стають реальними мотивами. Певна група науковців (Г. Костюк, О. Ковальов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн) розкривають мотив як внутрішній, якщо він співпадає з метою діяльності. Мотивом, що діє має усвідомлену значущість і емоційну привабливість, є інтерес (С. Рубінштейн). Цієї позиції дотримується О. Ковальов, який вважає, що інтерес це мотив або вибіркове ставлення особистості до об'єкту завдяки його усвідомлюваній значущості й емоційній привабливості. Він визначає безпосередній інтерес як інтерес до процесу діяльності (до пізнання), опосередкований – як інтерес до результату діяльності (отримання бажаної іграшки...). Наступною умовою є інтерес у дітей до комп'ютера.

Інтерес дітей до занять за допомогою комп'ютера впливає на якісне засвоєння дітьми необхідної інформації. Є. Іванова розкриває своє бачення на напрямок інтересу , як:

1. Нейтральне ставлення. Дитина не проявляє інтересу до комп'ютера ні при знайомстві з ним, ні надалі. Такі діти взагалі відрізняються низьким рівнем розвитку пізнавальної активності і, як правило, не виявляють інтересу і до інших видів діяльності. (Проте слід пам'ятати, що деякі діти не готові до оволодіння саме цим видом діяльності, вони ще не дозріли до рівня, що дозволяє їм самостійно контактувати з комп'ютером, виходить, відсутність інтересу буде проявлятися у них тільки по відношенню до комп'ютера).

2. Поступове зниження інтересу. Найчастіше спостерігається у дітей, не готових до подібної діяльності. Характерно, що згасання інтересу не завжди означає нерозвиненість мотиваційно-потребнісної сфери, але може свідчити про схильність дитини до інших видів діяльності. Початковий інтерес до комп'ютера може бути досить сильним, але, задовольнивши потребу в нових враженнях, доступних дитині за рівнем його розвитку, він неминуче знижується.

3. Стабільний інтерес. Може характеризуватися різними рівнями. Особливу увагу педагогів повинні викликати діти, що виявляють стабільний інтерес високого рівня. Вивчення особливостей їх розумової діяльності, схильностей і особистісних якостей дозволяє не тільки знайти індивідуальний підхід до них, але і виявити (що цілком реально) їх подальшу професійну орієнтацію

4. Поступове підвищення інтересу. Дітей цієї групи характеризує досить розвинена пізнавальна потреба, що виражається в активному, зацікавленому ставленні до нового, в прагненні до нових знань, в допитливості.

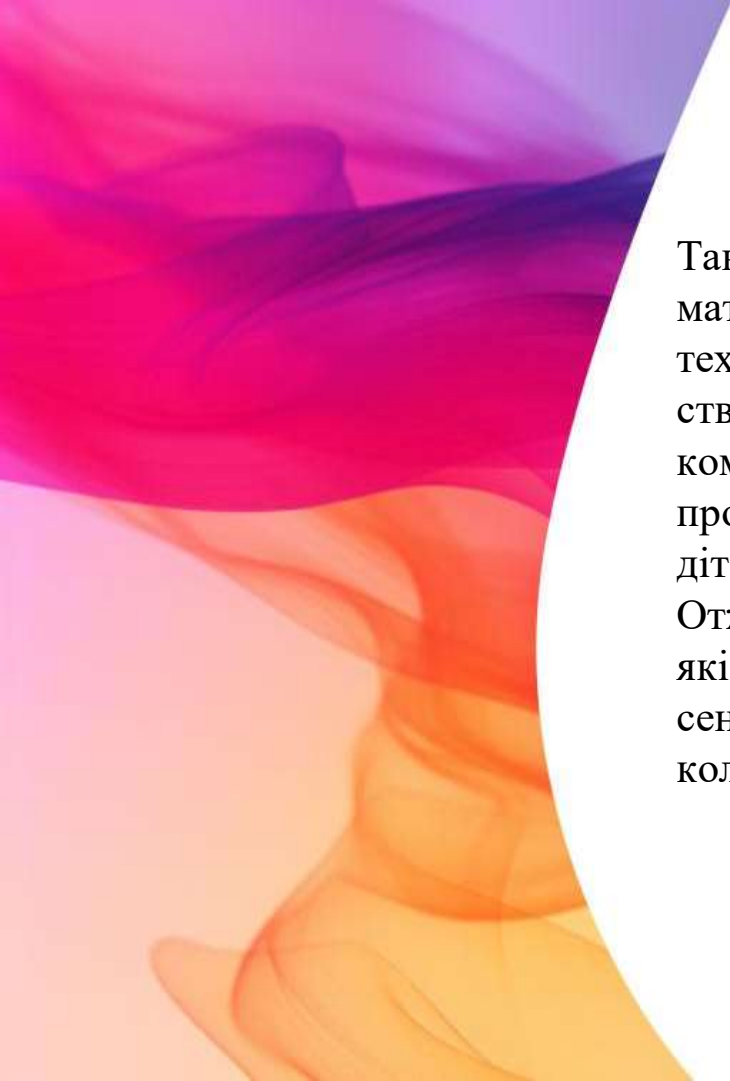
- **Знаючи напрямок інтересу дитини, можна скорегувати методику роботи відповідно з індивідуальними особливостями особистості кожної дитини. У всіх дітей різний рівень інтелектуальної активності, тому деякі діти можуть утруднятися у вирішенні комп'ютерних ігрових завдань.**

У цьому випадку педагог ІКТ повинен надавати дитині допомогу в подоланні труднощів, підбираючи необхідний вид допомоги (за М. Костікова): стимулююча допомога вплив дорослого, спрямований на активізацію власних можливостей дитини для подолання труднощів. Найчастіше дитина захоплюється процесом на екрані і забуває про власну керівну роль в сюжеті гри:

- емоційно-регулююча допомога (оціночні судження дорослого);
- спрямовуюча допомога (виконавча частина розумової діяльності здійснюється дитиною, а планування і контроль – дорослим, причому планування і контроль з боку дорослого лише вказують послідовність дій, а зміст кожного етапу роботи і оцінка правильності виконання виробляється самою дитиною);
- навчальна допомога (тобто научіння дитини новому для нього способу дії, показ або безпосереднє зазначення, що і як треба робити).

Таким чином, всі перераховані вище особливості розвитку математичних уявлень за допомогою інформаційних технологій ефективні не самі по собі, а у взаємозв'язку. Їх створення цілком під силу будь-якому педагогу. Елементи комп'ютерної грамотності засвоюються дітьми легше, якщо провідним мотивом їхньої діяльності стає гра. Це викликає у дітей велику емоційну та інтелектуальну активність.

Отже, змістовий компонент представлено системою технологій, які розкривають різні сторони досліджуваного феномену: сенсорні системи руху, зорові, дотику, величини, форми, кольору, чуттєвої рівноваги тощо.

Процесуально-наочний компонент. Значним досягненням методики дошкільної освіти в цілому є широке розроблення в усіх країнах різних видів наочності, яскравої, особливої, що притягує увагу дитини без додаткових зусиль. Це Ф. Фребель, Я. А. Коменський, М. Монтесорі, З. Дьєнеш, Дж. Кюзенер, Е. Рубік та багато інших. Найбільш бурхливого розвитку дослідження вчених досягли у 50-х роках ХХ-століття (А. Леушина, Т. Тарунтаєва, Е. Тарханова). Розроблені методичні посібники для дошкільників (М. Богданович, О. Грибанова, Л. Кочина, А. Столяр та інші).

Розроблені методики використання наочності спрямовані на формування у дітей окремих складових мислення: абстрагування, логіки, та прийоми їх впровадження у практику дій. Наочність розкриває перед дітьми широкий світ сприйняття оточення: предметного оточення, явищ природи, математичних понять. Як ефективність різних прийомів активізації мислення у процесі навчання дітей елементів математики. Фізіологічно органи чуття людини мають різну чутливість до зовнішніх подразнень. Органи зору пропускають у мозок майже у 5 разів більше інформації, ніж органи слуху, і майже в 13 раз більше у порівнянні з органами дотику.

З метою конкретизації елементів наочності у вивченні сенсорного розвитку дітей раннього віку, в тому числі й математичних уявлень у дітей ця тема розроблена досить широко. Розроблені : комплекти для занять; обладнання для самостійних ігор і занять дітей; методичні посібники для вихователя ЗДО; збірки дидактичних ігор і вправ; навчально-пізнавальні книжки для математичної підготовки дітей в умовах сім'ї.

Дитина росте і розвивається відповідно змінюється і наочність. Предметом дослідження виступають умови активізації мислення дітей раннього віку в процесі користування наочностю дошкільниками найперше – це образ предметів. При цьому постійно вихователь повинен вирішувати проблему: скільки і якої наочності повинно бути у конкретному періоді дошкільця.

Науково-дослідним інститутом в 90-х роках були проведені дослідження і на їх основі складено комплекти та санітарно-гігієнічні норми виготовлення наочності для кожної вікової групи дошкільного закладу. Використовують наочність двох видів: демонстраційний – великих розмірів і роздатковий – малих розмірів для самостійної роботи за столом.

До демонстраційних матеріалів відносяться: набірні полотна з двома і більше полосками для розкладання на них різних плоских зображень: овочів, фруктів, тварин тощо; геометричні фігури, картки з цифрами, знаками, символами; фланелеграф з комплектом плоских зображень; магнітна дошка з комплектом малюнків, деталей для створення сюжету, умови задачі; полички з двома-трьома сходинками для демонстрування наочностей; картки, таблиці; моделі; логічні блоки; обладнання для проведення дидактичних ігор; прилади (годинники, ваги, різні види рахівничок); До роздаткових матеріалів відносяться такі ж наочності, але значно менших розмірів для роботи за столами: роздрібні фігури, картки, таблиці, моделі, лічильні палички тощо.

-
- Роздаткового матеріалу у кожної дитини повинно бути на 2-3 одиниці більше, ніж потрібно для даного заняття, обов'язкова змінність наочності.
 - Велику групу засобів складають цікаві ігри, конструктори, логічні вправи, вірші, загадки, жарти тощо.
 - Отже, окреслемо вимоги, яким повинен відповідати освітній процес, найсприятливіший для формування всебічного розвитку дитини:
 - по-перше, зміст, атмосфера спілкування, стиль взаємин повинні допомагати дитині вчитися, засвоювати все справді загальнолюдське, пізнавати себе як людину, плекати почуття власної гідності, самоповаги, усвідомлення, що з нею рахуються, вона потрібна, її помічають, цінують;

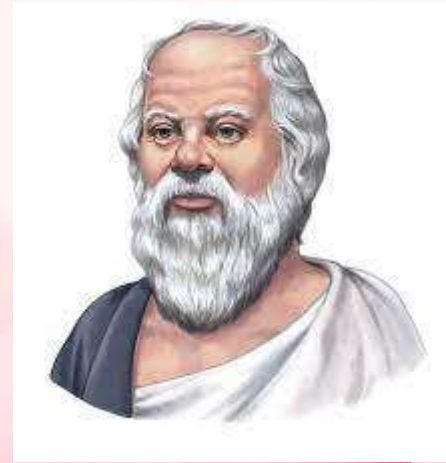
-
- по-друге, педагогічний процес повинен сприяти формуванню соціально значущих мотивів учіння, духовному піднесенню, моральному становленню, спонукати до співпереживання, взаємодопомоги, об'єднувати дитячий колектив на основі однієї мети, єдиних принципів, взаємостосунків;
 - по-третє, в педагогічному процесі повинно бути надано простір для творчості, кмітливості, самостійності, пізнавальної та громадської активності дітей; характер спілкування в дитячому колективі повинен допомагати кожній дитині розвивати свою справжню людську природу.

Разом з тим, моделювання є об'єднуючим у педагогічному процесі, враховуючи психологічні особливості дітей тієї або іншої вікової групи. Як зазначалося раніше, шестирічним бракує соціально-морального досвіду, у них переважає актуальна потреба, імпульсивна активність, тенденція до ігрової діяльності; це вік руху і розвитку функціональних сил, а одна з провідних рис дитинства – прагнення дитини стати дорослою. Якщо на ці психологічні особливості не звертати уваги й будувати педагогічний процес з імперативних позицій, умов для повноцінного і всебічного розкриття та розвитку задатків і потенційних можливостей дітей не буде створено. Дитина ніби замикається в собі, переходить до самозахисту: її функціональні тенденції, які прагнуть до розвитку, під впливом примусу уповільнюються темп свого руху, а небажання вчитися виникає як реакція на ущемлення її гідності. І навпаки, послідовна реалізація особистісно-гуманного підходу до дітей, урахування їхніх провідних психологічних особливостей можуть зробити обставини людяними й дадуть змогу кожній дитині усвідомити себе як людину. Отже, як бачимо, різні види наочності по-різному впливають на сенсорний розвиток дитини.

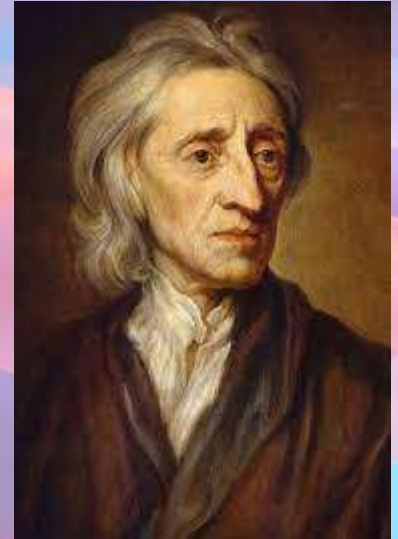
- **Рефлексивний компонент.** Сучасне офіційне тлумачення понять «рефлекс», «рефлекторний», які містяться в різноманітних тлумачних словниках, дають коротке визначення цих слів. Так, рефлекс (лат. reflexio – відображення) – опосередкована нервовою системою відповідь організму на подразник.
- Розрізняють рефлекси безумовний (вроджений), рефлекс орієнтування на новизну стимулу (за І. Павловим «що це?»); рефлекс умовний – набутий в результаті реакції на подразнення. Сучасне уявлення про механізм утворення умовного рефлексу представлено в літературі як складну функціональну систему зі зв'язком взаємооберненої дії, яка відбувається за принципом кільця. Генералізація умовного рефлексу – це феномен, який виникає на початкових етапах вироблення умовного рефлексу, коли потрібна реакція викликається не лише стимулом підкріплення, але й іншими, близькими до неї. Так, у дітей раннього віку виконуються вправи оживлення кінцівок: вправи на згинання й розгинання кінцівок дитини та ще й підкріплюються голосом і доброю посмішкою. Паралельно генералізації умовного рефлексу виконується процес спеціалізації умовного рефлексу. Суть його в тому, що після первинної генералізації умовна реакція при повторенні підлягає строго певному сигналу і здійснюється лише чітко за вимогою певним способом.

Як стверджував Сократ, рефлексія є основним із можливих засобів самопізнання й самоудосконалення людини, а саме здатність оцінити свої думки та поведінку критично відрізняє людину, як вищу особистість, від інших істот, що населяють землю. Завдяки здібностей до рефлексії людина має можливість прогресувати, звільнятися від нав'язливих думок, помилок, дій. Рефлексія (лат. reflexus - відображений) – усвідомлення суб'єктом того, як його сприймає партнер по спілкуванню. Рефлексія це скоріше не відображення, а звернення назад, процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів.

Саме поняття рефлексія виникло у філософії і означало процес роздумів індивіда про те що відбувається у його власній свідомості. Р. Декарт ототожнював рефлексію зі здібністю індивіда зосереджуватись на змісті своїх думок, абстрагуючись від усього зовнішнього, тілесного. Дж. Локк розділив відчуття і рефлексію, визначивши останню як особливе джерело знань (внутрішній досвід на відміну від зовнішнього, заснованого на відчуттях органів почуттів). Це визначення рефлексії стало аксіомою інтроспективної психології. В даних визначеннях неадекватно переломилась реальна здібність людини до самозвітності про досліджувані ним факти свідомості, самоаналізу власних психічних станів.

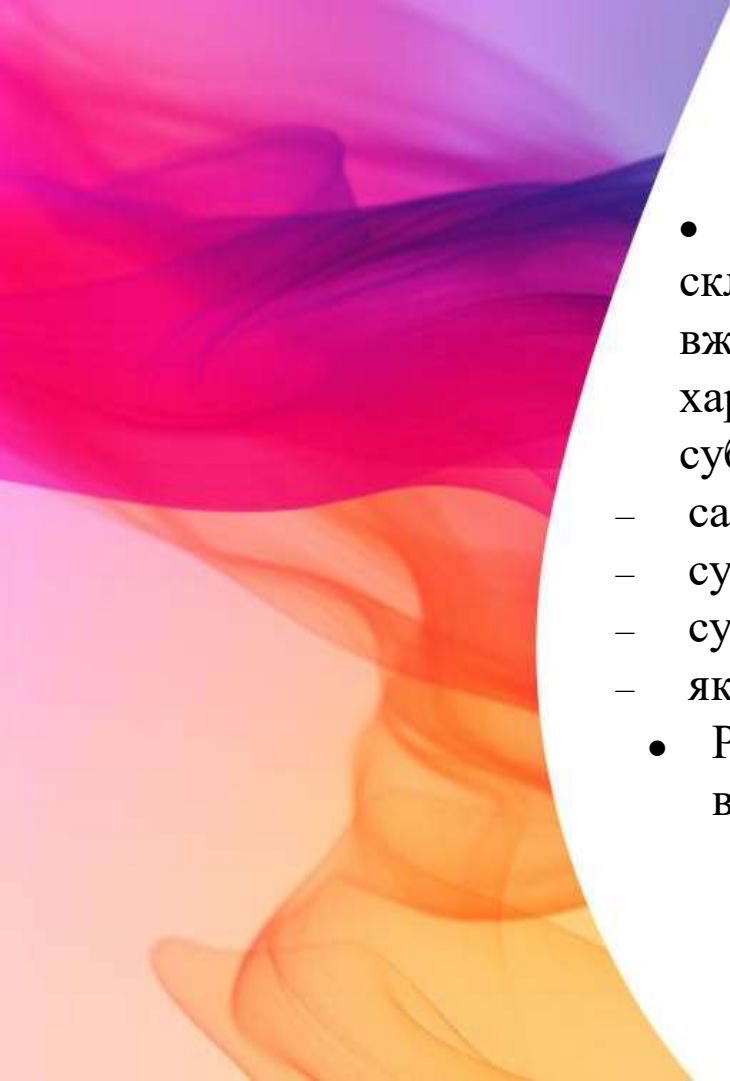
Рефлексія – це не просто знання або розуміння суб'єктом самого себе, але і з'ясування того, як інші знають і розуміють «рефлектуючу особу», його особистісні особливості, емоційні реакції і когнітивні (пов'язані з пізнанням) уявлення. Коли змістом цих уявлень виступає предмет спільної діяльності, розвивається особлива форма рефлексії – предметно-рефлексивні відносини. В складному процесі рефлексії дані як мінімум шість позицій, які характеризують взаємне відображення суб'єктів.

- Особистісна рефлексія розуміється як дослідження самою людиною своєї афектно-потребнісної сфери, яка виникає в процесі спілкування, причому в конфліктних ситуаціях. Здійснюючи особистісну рефлексію, людина досліджує себе як суб'єкта спілкування і отримує про себе як про особистість нове знання. формуються всі здібності, необхідні для повного прилучення до цієї культури.
- Водночас, рефлексія – це вміння суб'єкта виділяти, аналізувати і зіставляти з предметною ситуацією свої власні дії. З психологічної точки зору рефлексія є явище багатопланове, специфічне за структурою і умовою формування. Вона охоплює такі види діяльності, як: зіставлення умов та цілей, виявлення засобів і способів перетворення об'єкта в даній ситуації, визначення (достатньо чи недостатньо) їх для досягнення цілей, розробку крокової стратегії, облік та обробка зворотної інформації.

Коли змістом останнього виступає предмет порівняння, сумісної діяльності, розвивається особлива форма рефлексії: – *відношення предметно-рефлексивні*. Повнота дослідження суб'єктом цих моментів при розв'язанні завдань може бути різною. У рефлексії відбиваються всі компоненти сенсорного розвитку дітей раннього віку: емоційно-мотиваційний, змістовий, процесуально-операційний, оскільки рефлексія передбачає усвідомлення, аналіз, розуміння дитиною власної життєдіяльності.

Таким чином, рефлексія відіграє важливу роль в житті кожної людини впродовж всього її існування, даючи їй певні знання про себе саму та її оточення, а головне – даючи змогу та вміння подивитися у саму себе. Рефлексія як процес самопізнання дитиною раннього віку майже відсутня до того часу поки перші знання ідентичності себе з мамою, татом, братиком дитина не усвідомить. Згодом дитина підростає і у процесі порівняння зрозуміє, що це «Я-сам!», «Моя іграшка», «Моя мама!», відокремить себе від інших. Це найважливіші ознаки рефлексії дитини раннього віку.

-
- В складному процесі рефлексії, що є невід'ємною складовою сенсорного розвитку, дитина раннього віку вже виступає як суб'єкт відносно інших суб'єктів, і характеризується як взаємне відображення між суб'єктами:
 - сам суб'єкт, хто він є;
 - суб'єкт, яким він бачить себе (для малят – у дзеркалі) ;
 - суб'єкт, яким його сприймає інший;
 - як суб'єкт, сприймає іншого.
 - Рівень цікавості до живого об'єкта, до предмета, яким володіє об'єкт, до інших предметів навколо нього.

Традиційно в психології розрізняють такі різновиди рефлексії: *комунікативна* як механізм пізнання оточення, а об'єктом такої рефлексії стають поведінка, реакції на іншу людину; *особистісна*, об'єктом пізнання якої є сама особистість, що оцінює власну поведінку, ставлення до інших і самої себе; *інтелектуальна* – дитина вчиться повертатися до умови завдань, розкриваючи для себе різні варіанти вирішення завдань; *соціальна* – шлях до розуміння вчинків та емоцій інших, пізнання себе очима інших людей. Таким чином, сенсорний розвиток дітей раннього віку є взаємозв'язок емоційно-мотиваційного, змістового, процесуально-операційного, рефлексивного компонентів, які виявляють усвідомлюваність і розкриття – інтересів, бажання, мотивів, почуття, знань, рефлексію, що визначають спрямування розвитку дитини як особистості.

